

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/35

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

BUĞDAYDA DESTEKLEME POLİTİKALARININ GAP BÖLGESİ UN İHRACATINA ETKİLERİ: AMPİRİK BİR ANALİZ

Osman Aydoğuş

Bu çalışma "GAP BÖLGESİNDE DIŞ TİCARET ve TARIM", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR ve Prof. Dr. İrfan CİVCİR editörlüğünde hazırlanan ve 2004 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Haziran, 2012

“BUĞDAYDA DESTEKLEME POLİTİKALARININ GAP BÖLGESİ UN İHRACATINA ETKİLERİ: AMPİRİK BİR ANALİZ”

Osman Aydoğuş*

1. GİRİŞ

Tarımsal destekleme politikalarının, üretim ve tüketim, ithalat ve ihracat, üretici ve tüketici refahı, hazine gelir ve giderleri, rekabet gücü, vs. gibi çeşitli etkileri iktisat yazınında genel denge, kısmi-piyasa denge, tek sektörlü, çok-sektörlü, vb. gibi değişik modeller kullanılarak teorik ve/veya uygulamalı olarak incelenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de buğdayda 2001 yılına kadar uygulanan destekleme alım sisteminin (fiyat desteğinin) GAP bölgesi illerinden yapılan un ihracatı üzerindeki etkilerini ampirik olarak belirlemeye çalışmaktır. Bu amaçla, tek denklemlerli bir ekonometrik tahmin modeli oluşturulup, 1996.06-2001.07 dönemini kapsayan aylık zaman serisi verileri kullanılarak hem GAP bölgesi hem de karşılaştırmaya esas teşkil etmesi bakımından Türkiye için ayrı ayrı tahmin edilecektir. İzleyen İkinci Bölümde Türkiye’de ve GAP’ta un ihracatının gelişimi incelenmektedir. Üçüncü Bölüm, kullanılacak ekonometrik modelin kurulmasına ve tahminine ayrılmıştır. Son Bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

2. DESTEKLEME POLİTİKALARI ve UN İHRACATI

Unun temel hammaddesini oluşturan buğday, hem Türkiye’de hem de GAP bölgesinde geleneksel olarak önemli bir tarımsal üründür. Türkiye’de buğday ekilen alanın büyüklüğü 9 milyon hektar civarında olup son yirmi yıl boyunca hemen hemen sabit kalmıştır. Buna karşılık, üretim miktarı 15 milyon tonla 18 milyon ton arasında dalgalanmaktadır. GAP bölgesinde ise sulanabilir alanların artmasıyla ürün deseninde ciddi bir değişiklik ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak 1980 yılında 1,3 milyon hektar olan buğday ekilen alan 2000 yılında 1 milyon hektara, üretilen buğday miktarı ise 1,6 milyon tondan 1,4 milyon tonlara gerilemiştir (Dellal-Gül-Anaç, 2003; GAP, 2003).

Un başta olmak üzere makarna, bulgur, bisküvi-gofret-kek vb. ürünleri üreten buğdaya dayalı sanayii hem Türkiye’nin hem de GAP bölgesinin tarıma dayalı sanayileri arasında önemli bir yere sahiptir. Geleneksel olarak iç piyasaya yönelik olarak faaliyet gösteren Türk un sanayi yılda 18 milyon tonluk bir üretim kapasitesine ulaşmış olmasına rağmen, talep yetersizliğine bağlı olarak kapasite kullanım oranı çok düşük olduğundan, 10 milyon ton civarında üretim yapmaktadır (Tanık: 1996). Gaziantep ve Mardin başta olmak üzere GAP bölgesi illerinde buğday işleyen sanayiler önemli bir üretim kapasitesine ulaşmıştır. Türkiye’nin toplam makarna kapasitesinin üçte birinden fazlası GAP bölgesindedir. Un sanayiinde de benzer bir üretim kapasitesi vardır. Un Sanayicileri Derneği’nin verilerine göre, yalnızca Gaziantep ve Mardin’de dernek üyesi 8 firmanın kurulu kapasitesi 1 milyon tonun üzerindedir (Un Sanayicileri Derneği, 2004). Buna karşılık, 2000 ve 2001 yıllarındaki kapasite kullanım oranları yüzde 30’un altındadır.

1990 sonrasında, diğer unlu gıdalarda olduğu gibi unda da hızlı bir ihracat genişlemesi yaşanmış ve Türkiye dünyanın başlıca un ihracatçısı ülkeleri arasına girmiştir. Tablo 1’de 1980-2001 döneminde başlıca un ihracatçısı ülkelerin un ihracatlarının ve dünya un ihracatı içindeki göreceli paylarının gelişimi görülmektedir. Tablodan kolayca izlenebileceği gibi, dünya un ihracatı incelenen dönemde ciddi bir dalgalanma geçirmiştir. 1980 yılında 7 milyon tonun altında olan dünya un ihracatı, 1995-1997 döneminde 10 milyon tonun üzerine çıktıktan sonra 8,3 milyon tona kadar gerilemiştir. Dünya un ihracatındaki bu dalgalanma dünya buğday üretimindeki ve dünya buğday fiyatlarındaki dalgalanmaya paralellik arz etmektedir (dünya buğday üretimi ve fiyatları için, bakınız: FAO (2003). Fransa, İtalya

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi.

Verilerin derlenmesi, düzenlenmesi ve model tahminlerindeki katkıları için genç meslektaşlarım Arş. Gör. Çağacan DEĞER ve Arş. Gör. Nazif ÇATIK ile değerli eleştirileri ve önerileri için Editörler Kurulu’na teşekkürlerimi sunuyorum. Kuşkusuz, eğer hala varsa, hata ve eksiklikler bana aittir.

ve Belçika-Lüksemburg başta olmak üzere, A.B.-15 dünya un ihracatının yarısına yakınına yapmakta, onu ABD izlemektedir.

Tablo 1: Başlıca Un İhracatçısı Ülkeler: 1980-2001 (Bin Ton ve yüzde)

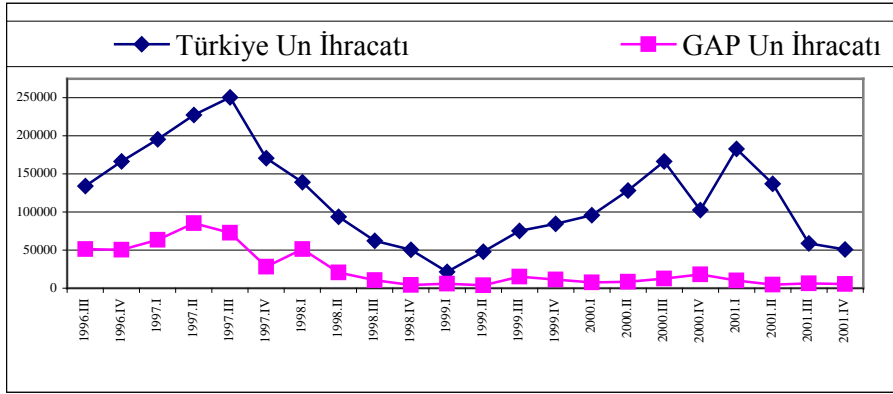
	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
AB-15	4297	4392	4931	5352	5653	4887	4681	4504	3936
(Yüzde Pay)	63,1	63,2	47,2	50,3	54,4	55,3	53,1	49,8	47,3
Bel.-Lux.	252	573	628	817	887	815	915	840	779
Fransa	1497	1564	1722	1747	1644	1285	1171	1138	854
Almanya	723	487	532	571	644	574	684	694	677
İtalya	857	1181	757	883	993	1004	848	812	606
Hollanda	253	224	465	459	522	455	509	509	459
İspanya	141	189	598	513	548	376	250	211	283
A.B.D.	796	858	1092	502	518	586	1003	763	540
(Yüzde Pay)	11,7	12,4	10,4	4,7	5,0	6,6	11,4	8,4	6,5
Türkiye	63	109	638	571	865	365	241	376	185
(Yüzde Pay)	0,9	1,6	6,1	5,4	8,3	4,1	2,7	4,2	2,2
DÜNYA	6806	6946	10450	10642	10397	8832	8819	9049	8328

Kaynak: FAO (2003).

1980'lerde un ihracatı 100 bin tonun altında seyreden ve dünya ihracatının yüzde 1'inden azını gerçekleştiren Türkiye'nin un ihracatının 1995 yılından itibaren bir sıçrama yaparak 600 bin tonun üzerine çıktığı, 1997 yılında ise 865 bin tonla dünya ihracatının yüzde 8,3'ünü gerçekleştirerek, Fransa, İtalya ve Belçika-Lüksemburg'un ardından dördüncü büyük ihracatçı konumuna geldiği görülmektedir. İzleyen yıllarda ise Türkiye'nin un ihracatında keskin bir gerileme başlamış ve 2001 yılında 185 bin tona kadar inerek, toplam dünya un ihracatının sadece yüzde 2,2'sini karşılama hale gelmiştir. Un ihracatında yaşanan bu keskin artış ve gerilemeler makarna ve bisküvi gibi diğer buğdaya dayalı sanayilerin ihracatında da görülmektedir (Aydoğuş-Ege-Köse, 1999a).

Türkiye'nin un ihracatındaki dalgalanmalara benzer dalgalanmalar GAP Bölgesi un ihracatında da görülmektedir. Şekil 1'de Türkiye'nin ve GAP'ın un ihracatı üç aylık dönemler itibariyle verilmiştir. Türkiye'nin un ihracatı 1996.III döneminden 1997.III dönemine kadar kesintisiz ve hızlı bir artışla yaklaşık 130 bin tondan 250 bin tona çıktıktan sonra, keskin ve sürekli bir gerilemeyle 1999.II döneminde 20 bin tona kadar düşmüştür. 1991.II döneminden itibaren tekrar yükselmeye başlayan Türkiye un ihracatı 2001.II döneminde 180 bin tonun biraz üstüne çıktıktan sonra yeniden gerilemeye başlamış ve 2001.IV döneminde 50 bin tona kadar düşmüştür. Hemen görülebileceği gibi, GAP un ihracatı 1997-II döneminde 85.260 tonla en yüksek düzeyine ulaşmış, izleyen üç aylık dönemlerde ise hızla gerileyerek 1998 yılından sonra 5 bin tonun da altına inmiştir. Şekilden görülebileceği gibi, GAP'ın un ihracatında 1997'nin ikinci yarısında başlayan gerileme Türkiye'nin un ihracatındaki gerilemeden daha hızlı olmuş ve buna bağlı olarak, GAP'ın toplam un ihracatı içindeki payı 1996 ve 1997'de yüzde 30'lardayken, izleyen dönemde zaman zaman yüzde 3'e kadar düşerek, 2001 yılı sonunda yüzde 10 civarına inmiştir.

Şekil 1: Türkiye ve GAP Un İhracatının Gelişimi: 1996.III-2001.IV

Bu çalışma, GAP Bölgesi ve Türkiye'nin toplam un ihracatında 1997 yılının üçüncü üç aylık döneminden başlayarak ortaya çıkan bu hızlı düşüş eğiliminin ardında yatan nedenleri ortaya koymayı amaçlıyor. Un ihracatındaki keskin düşüşün başladığı 1997'nin ortalarından itibaren biri dünya buğday piyasalarında, diğeri de Türkiye ekonomisinde iki önemli gelişmenin yaşandığı görülmektedir: 1) 1996 yılının son çeyreğinden itibaren dünya buğday fiyatlarında ortaya çıkan gerileme eğiliminin 1997 yılında hız kazanması ve 2) reel efektif döviz kurunun 1997 yılının ikinci yarısından itibaren yükselme eğilimine girmesi, yani TL'nin reel olarak değerli hale gelmesi. Her iki gelişme de Türk un sanayiinin rekabet gücünü aşındıran gelişmelerdir.

Buğday unun temel girdisidir, bu nedenle buğday fiyatı, un maliyetlerini ve dolayısıyla un fiyatlarını belirleyen en önemli değişkendir. Bu açıdan bakıldığında, Türk un sanayicisinin karşı karşıya kaldığı buğday fiyatı (tüketici fiyatı) ile, başta AB ülkeleri olmak üzere uluslararası piyasalardaki rakip un üreticilerinin karşı karşıya kaldıkları buğday fiyatları, unda rekabet gücü açısından önemlidir. Türkiye'de buğday fiyatının oluşumunda, 2001 yıl sonundan başlayarak uygulamaya giren Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına kadar, esas itibarıyla Destekleme Alımı Sistemi belirleyici olmuştur. Buna karşılık, A.B.'de buğday fiyatları, ortak tarım politikası çerçevesinde, Fark Ödeme Sistemi altında oluşmaktadır. Destekleme Alımında fiyat desteğinin yükü tümüyle buğday tüketicisi (un üreticisi) üzerinde kalırken, Fark Ödeme Sisteminde tamamen bütçeden karşılanmakta ve buğday tüketicisi (un üreticisi) piyasa fiyatı ile karşı karşıya kalmaktadır.⁽¹⁾ Sonuç olarak, Türk un üreticisi, özellikle dünya buğday fiyatının düştüğü yıllarda, buğdaya A.B.'li rakiplerine kıyasla daha yüksek bir bedel (kabaca, destekleme alım fiyatı ile dünya fiyatı arasındaki fark) ödemektedir.⁽²⁾ Yurtiçi buğday fiyatının dünya buğday fiyatına oranı (görelî buğday fiyatı) 1'den ne kadar büyükse, Türk un üreticisinin karşı karşıya kaldığı buğday fiyatı rakip ülke un üreticilerinin karşı karşıya kaldığı buğday fiyatından o kadar büyük demektir ve tersi. Teorik olarak, hem görelî buğday fiyatındaki hem de reel efektif döviz kurundaki artışların (azalmaların) un ihracatında azalmaya yol açması beklenir.

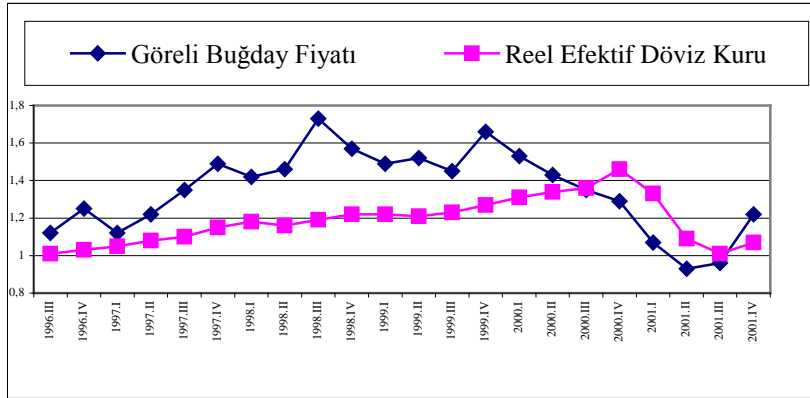
Şekil 2'de görelî buğday fiyatının ve reel efektif döviz kurunun 1996.III-2001.IV dönemindeki gelişimi verilmiştir.¹ Görelî fiyatın 1996 yılı sonunda 1'in biraz üzerindeyken, özellikle 1997'nin üçüncü üç ayından itibaren yükselerek 1998'in üçüncü üç ayında 1,73 ile zirveye çıktığını ve 2001 krizi öncesine kadar yüksek düzeyini koruduğu görülmektedir. Kuşkusuz, dünya fiyatı hızla düşerken Türkiye'de destekleme alım fiyatının yüksek düzeyde kalmasının yol açtığı bu gelişme, Türk un ihracatçısının üretim maliyetlerini yükselterek rekabet gücünün gerilemesine yol açan en temel faktörlerin başında gelmektedir.

(1) İki sistemin fiyat etkilerinin ayrıntılı bir karşılaştırması için bakınız: Aydoğuş (1999a); Kasnakoğlu, H., E. Çakmak, T. Yıldırım (1998).

(2) Dahilde işleme rejimi çerçevesinde un ihracatçısının dünya fiyatından gümrük vergisi ödemeksizin buğday ithalatı yapması olanağı bulunmaktadır; ayrıca, zaman zaman TMO un ihracatçısına dünya fiyatlarına yakın fiyatlardan buğday satmaktadır. Bununla birlikte bu önlemlerin çok etkili olmadığı da bilinmektedir (Aydoğuş 1999b: 56).

¹ Görelî Buğday Fiyatı ile aynı grafikte verilebilmesi için Reel Efektif Döviz Kurunun baz değeri 1'e dönüştürülmüştür.

Şekil 2: Görelî Buğday Fiyatı ve Reel Efektif Döviz Kurunun Gelişimi: 1996.III-2001.IV

Reel efektif döviz kurunun da benzer bir gelişme gösterdiği şekilde açıkça görülmektedir. 1996 yılının sonundan başlayarak reel efektif döviz kuru yükselme eğilimine girmiş ve 2001 krizi öncesinde zirveye çıktıktan sonra dalgalı kur sistemine geçişle birlikte 2001'in ikinci yarısına kadar şiddetli bir düşüş göstermiştir. Reel döviz kuru, baz yılına göre TL'nin reel olarak ne kadar değer kazandığının, başka bir deyişle, başka herşey aynı iken, ihraç mallarının fiyatının yabancı paralar cinsinden ne ölçüde yükseldiğinin bir göstergesidir.

3. EKONOMETRİK MODEL ve TAHMİN SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde, GAP ve Türkiye'den yapılan un ihracatını açıklamaya yönelik olarak ekonometrik tahmin modeli geliştirilecek ve daha sonra da GAP ve Türkiye için ayrı ayrı tahmin edilecektir.

Ekonometrik Model

Çalışmada tek denklemlî bir regresyon modeli kurulmuştur. Denklemlerde temel açıklayıcı değişken olarak, Bölüm 2'de tartışılan görelî buğday fiyatı ve reel efektif döviz kuruna, ayrıca un ihracatının bir dönem gecikmeli değerine yer verilmiştir:

$$Y_t = f(Y_{t-1}, X_{1t}, X_{2t}, \varepsilon_t)$$

Burada:

Y_t : Un ihraç miktarı (ton)

X_{1t} : Görelî buğday fiyatı

X_{2t} : Reel efektif döviz kuru (1995 = 100)

ε_t : Log-normal dağıldığı varsayılan hata terimi

Görelî buğday fiyatı buğdayda destekleme politikalarının etkisini, reel efektif döviz kuru ise kur politikasının etkisini yansıtacak değişkenlerdir. Her iki değişkenin katsayısının da negatif olması beklenir.

Modelin Tahmini

Modelin tahmininde 1996.06-2001.07 dönemini kapsayan aylık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Görelî buğday fiyatının hesaplanmasında, yurtiçi buğday fiyatı olarak Türkiye'de başlıca ticaret borsalarında işlem gören ve D.İ.E. tarafından derlenen 'A1 tipi ekmeklik buğdayın ortalama fiyatı (yurtiçi fiyat); dünya fiyatı olarak da FAO tarafından derlenen ve yayınlanan 'U.S. No. 2 HRW buğdayının ihraç fiyatı (Atlantic limanları, f.o.b.) alınmıştır. Reel efektif döviz kuru değişkenine ait veriler ise TCMB'nin TÜFE bazlı (1995=100) endeks değerleridir.

Modelin aşağıda verilen çift logaritmik kalıbı GAP bölgesi ve Türkiye için ayrı ayrı tahmin edilmiştir:

$$\text{Ln}Y_t = \alpha + \beta_1 \text{Ln}Y_{t-1} + \beta_2 \text{Ln}X_{1,t} + \beta_3 \text{Ln}X_{2,t-5} + \varepsilon_t$$

Bu model EKK yöntemi ile Türkiye ve GAP bölgesi için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Veri döneminin kısa olduğu dikkate alınarak modeldeki serilerin durağanlığı üzerinde ayrıntılı durulmamıştır. GAP Bölgesi için tahmin sonuçları aşağıda Tablo 2'de görülmektedir. Breusch-

Godfrey Lagrange çarpanı testinden elde edilen F-istatistiği değerine göre tahmin artıklarında içsel bağıntı sorunu yoktur. White yöntemine göre yapılan teste göre ise tahmin artıklarında değişen varyans sorununun olmadığı görülmüştür. Yapılan ARCH LM testine göre ise hata terimlerinde ARCH etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo2'den de görülebileceği gibi oluşturulan denklem istatistiksel olarak anlamlı olup, açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler GAP un ihracatındaki değişmelerin yaklaşık yüzde 70'ini açıklamaktadır. Un ihracatı ile kendi gecikmeli değeri, $Y(-1)$, arasında yine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Un ihraç miktarı ile görece buğday fiyatı arasında, teorik beklentilere uygun olarak, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. GAP un ihracatının görece buğday fiyatına göre esnekliği $-1,33$ olarak tahmin edilmiştir; başka bir deyişle, görece fiyattaki yüzde 1 oranında bir artış, un ihracatında yaklaşık %1,33 oranında bir azalışa yol açmaktadır. Bu, anlamlı ve güçlü bir ilişkidir ve buğday fiyatıyla dünya buğday fiyatı arasındaki farkın açılmasına yol açan destekleme alımları politikasının un ihracatını olumsuz yönde etkilediğinin ampirik bir göstergesidir.

Öte yandan, GAP'ın un ihracatının reel efektif döviz kurundaki değişmelere karşı çok daha duyarlı olduğu görülmektedir. Reel efektif döviz kuru ile GAP'ın un ihracatı arasında beklentilerle uyumlu olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. GAP un ihracatının reel efektif döviz kurunun 5 dönem önceki değerine göre, $X_2(-5)$, esneklik katsayısı tahmini $-4,1$ 'dir; başka bir deyişle, endeksteki yüzde 1'lik bir artış (TL'nin yüzde 1 oranında değerlenmesi) beş ay sonra GAP'ın un ihracatında yaklaşık yüzde 4,1'lik bir azalmaya neden olmaktadır.

Tablo 2: GAP İçin Model Tahmin Sonuçları (E.K.K.)

Değişken	Katsayı Tahmini	Olasılık	Diğer İstatistikler	
Sabit	24,0643 (3,7080)	0,0005	R2	0,7000
LnY(-1)	0,5066 (-4,6891)	0,0000	Düzeltilmiş R2	0,6833
LnX₁	-1,3376 (-2,4526)	0,0175	F-istatistiği	41,2814
LnX₂(-5)	-4,0740 (-3,4277)	0,0012	Olasılık (F-istatistiği)	0,0000
			F-istatistiği (Breusch-Godfrey LM Testi)	1,2813
			(Olasılık)	0,2865
			χ^2-istatistiği (White Değişen Varyans Testi)	16,1913
			(Olasılık)	0,0630
			χ^2-istatistiği (ARCH Testi)	0,4270
			(Olasılık)	0,5135

Tablo 3'te ise Türkiye için modelin EKK yöntemi ile tahmin sonuçları verilmiştir. Bu tablodan da görüleceği üzere oluşturulan model istatistiksel olarak anlamlı olup, açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler Türkiye'nin un ihracatındaki değişmelerin yaklaşık yüzde 61'ini açıklamaktadır. Un ihraç miktarı ile bir dönem önceki un ihraç miktarı, $Y(-1)$, arasında beklentilere uygun olarak pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Un ihraç miktarı ile nispi buğday fiyatı arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu teyit edilmiş ve ayrıca sözü edilen ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Türkiye un ihracatının görece buğday fiyatına göre esnekliği $-0,956$ olarak tahmin edilmiştir. Diğer bir deyişle, görece fiyattaki yüzde 1 oranında bir artış, un ihracatında yaklaşık % 0,956 oranında bir azalışa yol açmaktadır. Elde edilen sonuçlar, buğday fiyatıyla dünya buğday fiyatı arasındaki farkın açılmasına yol açan destekleme alımları politikasının Türkiye'nin un ihracatını da olumsuz yönde etkilediğini doğrulamaktadır.

Tablo 3: Türkiye İçin Model Tahmin Sonuçları (EKK)

Değişken	Katsayı Tahmini	Olasılık	Diğer İstatistikler	
Sabit	9,8898 (2,7238)	0,0087	R2	0,6135
LnY(-1)	0,6102 (5,8095)	0,0000	Düzeltilmiş R2	0,5916
			F-istatistiği	28,0472
			Olasılık (F-istatistiği)	0,0000
LnX ₁	-0,9567 (-2,1933)	0,0327	F-istatistiği (Breusch-Godfrey LM Testi)	2,4999
			(Olasılık)	0,0921
LnX ₂ (-5)	-1,1556 (-1,8585)	0,0686	F-istatistiği (White Değişen Varyans Testi)	1,2257
			(Olasılık)	0,3026
			χ ² -istatistiği (ARCH Testi)	0,4857
			(Olasılık)	0,4859

Reel efektif döviz kurundaki artış da, önsel beklentilerimize uygun olarak, Türkiye un ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmanın kapsadığı dönem için, reel efektif döviz kurundaki % 1'lik artış (TL'nin reel olarak %1 oranında değerlenmesi) beş dönem sonra Türkiye un ihracatında yaklaşık %1,15'lik bir azalışa neden olmaktadır. Bu, istatistiksel olarak da anlamlı bir ilişkidir. Etkinin beş ay gecikmeli olmasının, ihracat bağlantısının kurulması ile fiilen ihracatın yapılması arasında geçen zamanla ilgili olduğu düşünülebilir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalkınma önceliklerinin ifade edildiği temel bölgesel kalkınma dokümanı olan GAP master planında tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi öngörülmekte ve ihracatta da tarıma dayalı sanayiler öne çıkarılmaktadır: "GAP Master Planı'nın temel kalkınma senaryosu, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni, Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" haline getirmektir" (GAP, 2003). Sulama olanaklarının artmasına paralel olarak, ürün deseni içinde giderek ağırlık kazanan pamuk ve pamuğa dayalı sanayiler bir yana bırakılırsa, buğdaya dayalı gıda sanayi (un, makarna, bulgur, bisküvi, vs.) GAP bölgesinde hem üretim hem de ihracat açısından en büyük potansiyele sahip gıda sanayiidir.

GAP illerinde geleneksel olarak önemli bir yere sahip olan un sanayiinde çok önemli bir üretim kapasitesine ulaşılmış, ancak talep yetersizliği nedeniyle kapasite kullanım oranları düşük düzeyde kalmıştır. Yurtiçi un talep artışının nüfus artış hızıyla sınırlı olduğu dikkate alındığında, kapasite kullanımının artırılması büyük ölçüde ihracat artışına bağlıdır. Bölgenin dünya un pazarında önemli bir yere sahip olan Orta Doğu ülkelerine yakınlığı, AB ülkeleri başta olmak üzere, rakiplere karşı potansiyel bir üstünlük sağlamaktadır. Ancak, bu potansiyel üstünlüğün gerçekleşmesi doğru politikaların uygulanmasına bağlıdır.

Bu açıdan, un ihracatında rekabet gücünün belirlenmesinde, buğday destekleme politikaları ile reel döviz kurundaki gelişmeler iki önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalar, un üreticisinin ülke içinde karşı karşıya kaldığı buğday fiyatı (yurtiçi fiyat) ile rakip ülkelerin karşı karşıya kaldıkları buğday fiyatı (dünya fiyatı) arasındaki farkın rekabet gücü üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Farkın kapandığı dönemlerde hem Türkiye'nin hem de GAP bölgesinin un ihracatında sıçramalar yaşanırken, farkın arttığı dönemlerde ihracatta keskin gerilemeler yaşandığı görülmektedir. Dünya buğday fiyatının yüksek olmasına bağlı olarak, yurtiçi buğday fiyatı ile dünya buğday fiyatı arasındaki farkın azaldığı ve TL'nin aşırı değerli olmadığı 1995-97 döneminde un ihracatının hızla arttığı ve Türkiye'nin dünya un pazarında 10'luk bir pazar payına ulaşarak dördüncü büyük ihracatçı konumuna yükseldiği görülmektedir. Buna karşılık, 1997 yılının ortalarından sonra her iki değişkendeki eğilimin de tersine dönmesiyle Türkiye dünya un pazarındaki payını hızla kaybetmiştir.

Bu çalışmanın ampirik bulguları, hem Türkiye'nin hem de GAP bölgesinin un ihracatının, (yurtiçi buğday fiyatının dünya buğday fiyatına oranı olarak tanımlanan) görelî buğday fiyatına ve reel döviz kuruna karşı duyarlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Un ihracatının görelî buğday fiyatına göre esneklik tahminleri, Türkiye ve GAP için, sırasıyla, -0,95 ve -1,34 olarak, reel döviz kuruna göre esneklik tahminleri ise, Türkiye ve GAP için, sırasıyla, -1,15 ve -4,07 olarak bulunmuştur.

Çalışmanın ilginç bulgularından birisi, esneklik tahminlerinden görülebileceği gibi, GAP bölgesi un ihracatının söz konusu iki değişkene karşı, Türkiye'nin un ihracatından daha duyarlı olduğudur. Zaten bu nedendir ki, 1997 yılının ikinci yarısından başlayarak, GAP'ın un ihracatı Türkiye'nin un ihracatından çok daha hızlı düşmüş ve toplam un ihracatındaki payı yüzde 30'lardan yüzde 10'ların altına inmiştir.

Sonuç olarak, GAP Master Planı'nın temel kalkınma senaryosunda öngörüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi, tarıma dayalı ihracat merkezi haline gelecektir, çok önemli üretim kapasitesine ve ihracat potansiyeline sahip bölge un sanayicisinin dünya fiyatlarından buğday temin edebilmesi sağlanmalıdır. 2001 krizinden sonra Doğrudan gelir Desteğinin uygulanmaya başlamasıyla buğdayda fiyat desteği azaldığı ve buna bağlı olarak göreceli fiyat farkının küçüldüğü, ama özellikle 2001 Kasımından başlayarak tekrar yükseldiği görülmektedir (Ek Tablo 1). Bu durumda, iç-dış fiyat farkının azaltılabilmesi için, daha önce de uygulanan ama etkili olmayan dahilde işleme rejimi çerçevesinde TMO'nun un ihracatçısına dünya fiyatlarından buğday temin etmesi politikası canlandırılarak etkili bir biçimde uygulanmalıdır. Aksi takdirde, GAP un ihracatçısının coğrafi konumundan kaynaklanan rekabet gücü, rakip ülke ihracatçılarından dünya fiyatlarından buğday kullanmalarından ve açık-örtülü ihracat desteklerinden kaynaklanan üstünlükleri karşısında yetersiz kalacaktır.

KAYNAKLAR

- Aydoğuş, O., H. Ege., N. Köse (1999). Buğday Durum ve Tahmin: 1999-2000, TEAE, BDT/004/Haziran, Ankara.
- Aydoğuş, O. (1999a). "Buğdayda destekleme Politikalarının Refah ve Dağılım Etkileri: Destekleme Alım, Fark Ödeme ve Gelire Doğrudan Destek Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi," *İktisat İşletme Finans*, 14 (157), ss. 3951.
- Aydoğuş, O. (1999b). "Tarımda Fiyat Desteği ve Döviz Kuru Politikalarının Tarıma Dayalı Sanayilerin İhracatı Üzerine Etkileri: Türk Un Sanayii Örneği," *İktisat İşletme Finans*, 14 (162), ss.50-9.
- Dellal, İ., U. Gül ve H. Anaç (2003). Buğday Durum ve Tahmin: 2003/04, TEAE, Ankara.
- D.İ.E.. Yayın Dairesi (2003). İller İtibariyle İhracat Verileri (yayınlanmamış).
- Engle, Robert F. and C.W.J. Granger (1987) "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing," *Econometrica*, 55, 251-76.
- FAO (2003a). <http://www.fao.org/waicent/>. Erişim: 01.09.2003
- FAO (2003b). <http://apps.fao.org/page/collections>. Erişim: 01.09.2003
- GAP (2003). <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Tarim/tahil.xls>. Erişim: 09.09.2003
- Kasnakoğlu, H., E. Çakmak, T. Tıldırım (1998). Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi. TEAE, Ankara.
- Tanık, İ. (1996). Değirmencilik Sanatı, Un Sanayicileri Derneği Yayını, Ankara.
- TCMB (2003). <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>. Erişim: 23.09.2003.
- Un Sanayicileri Derneği (2004). <http://www.usd.org.tr/uyelist.xls>. Erişim: 13.01.2004.

Ek Tablo 1: Model Tahmininde Kullanılan Veriler: 1996.06-2001.07

Dönem	İhracat (ton)		Reel Efektif Döviz Kuru	Görelî Buğday Fiyatı
	Türkiye	GAP		
Haz.96	37220	10593	101,80	1,06
Tem.96	44219	21603	99,30	1,10
Ağu.96	45660	16944	100,40	1,11
Eyl.96	44319	12674	102,40	1,15
Eki.96	36439	13620	104,10	1,28
Kas.96	47740	11639	103,10	1,30
Ara.96	82537	25157	101,70	1,17
Oca.97	54800	18126	102,60	1,15
Şub.97	73290	25308	105,40	1,14
Mar.97	67252	19854	107,10	1,08
Nis.97	89418	44171	109,10	1,05
May.97	85964	25774	108,20	1,21
Haz.97	52048	15315	106,10	1,43
Tem.97	79964	16438	108,00	1,37
Ağu.97	90147	29023	110,00	1,32
Eyl.97	80385	27149	111,30	1,37
Eki.97	61208	12916	114,00	1,38
Kas.97	44670	5198	114,60	1,57
Ara.97	64965	9927	115,90	1,55
Oca.98	54780	22901	119,30	1,52
Şub.98	48613	19912	117,40	1,40
Mar.98	35667	8555	116,20	1,33
Nis.98	28151	8841	116,10	1,44
May.98	43924	9475	115,70	1,44
Haz.98	21618	2365	115,50	1,50
Tem.98	18411	4143	116,30	1,60
Ağu.98	17059	4095	118,50	1,73
Eyl.98	26840	2182	121,10	1,86
Eki.98	12606	533	122,50	1,66
Kas.98	21906	2313	122,80	1,53
Ara.98	16129	1475	120,90	1,52
Oca.99	9388	2014	121,50	1,51
Şub.99	4604	2351	121,20	1,49
Mar.99	7648	1361	121,80	1,47
Nis.99	14473	1114	121,80	1,51
May.99	14903	1319	121,00	1,53
Haz.99	18412	1448	121,50	1,53
Tem.99	22697	1448	122,40	1,51
Ağu.99	28761	6061	122,10	1,34
Eyl.99	23640	7816	124,10	1,51
Eki.99	28163	3931	126,10	1,73
Kas.99	19040	4170	126,40	1,63
Ara.99	37336	3323	127,30	1,62
Oca.00	23025	3996	128,60	1,54
Şub.00	49525	1891	131,50	1,53
Mar.00	23171	1783	132,40	1,53
Nis.00	61512	2689	132,90	1,47
May.00	28705	3385	135,70	1,42
Haz.00	38065	2434	132,30	1,40
Tem.00	66582	2523	133,50	1,31
Ağu.00	61299	6354	135,90	1,36

Eyl.00	38797	3552	139,00	1,37
Eki.00	21722	4846	142,40	1,27
Kas.00	39946	5931	146,50	1,28
Ara.00	40905	7455	147,60	1,31
Oca.01	66468	3575	148,10	1,28
Şub.01	67191	1333	138,40	0,97
Mar.01	49291	5201	113,50	0,96
Nis.01	50804	974	101,20	0,90
May.01	66011	651	114,20	0,92
Haz.01	20283	3048	111,80	0,98
Tem.01	32709	2258	105,10	0,93

Kaynaklar:

Türkiye buğday unu ihracatı verileri: Dellal, İ., U. Gül, H. Anaç (2003).

GAP illeri buğday unu ihracatı verileri: D.İ.E. Yayın Dairesi (2003).

Reel efektif Döviz Kuru: TCMB (2003).

Seçilmiş borsalarda aylar itibariyle A1 ekmeçlik buğday fiyatları: Dellal, Gül, Anaç (2003).

U.S. No.2 HRW buğday fiyatı (Atlantik Limanları, fob): FAO (2003a); FAO (2003b).